

Teisinė ir psichologinė edukacija mokykloje kaip smurto prevencijos paradigma

Rolandas Bulotas, Jonavos jaunimo mokykla

Valentina Berezna-Demidenko, Jonavos socialinių paslaugų centras

Anotacija. Šiame praktiniame straipsnyje analizuojami teisinės ir psichologinės edukacijos mokykloje, kaip smurto prevencijos paradigmos, aspektai. Aktualėjant smurto problematikai Lietuvos mokyklose, ryškėja naujų, ne tik teorinių, bet ir praktiškai pritaikomų metodų poreikis. Straipsnyje pristatomas naujas psichologinės ir teorinės edukacijos metodas, kuris praktiškai įgyvendinamas SADM finansuotu Jonavos socialinių paslaugų centro ir Jaunimo mokyklos projektu. Pateikiami metodų efektyvumą grindžiantys duomenys, smurto prevencijos ir intervencijos etapai, įgyvendinami projektai Jonavos jaunimo mokykloje.

Raktažodžiai. Teisinė edukacija, procesinė psichoterapija, smurto prevencija ir intervencija.

Tikslas: pateikti teisinės ir psichologinės edukacijos metodus, taikomus Jonavos jaunimo mokykloje smurto ir patyčių prevencijai.

Įvadas

Smurtas artimiausioje socialinėje aplinkoje – ne tik žmogaus orumo, psichinės ir fizinės sveikatos, bet ir žmogaus teisių pažeidimas. Remiantis pasauline ir Lietuvos statistika, dažniausiai smurto aukomis tampa mažiausiai apsaugotų grupių atstovai – moterys ir vaikai. Jonavoje, viename iš probleminių Lietuvos rajonų, Policijos komisariato duomenimis, 2008-2009 metais užregistruoti 432 pranešimai apie smurtą prieš vaikus ir moteris. 72 proc. mokinių patiria smurtą tiek mokykloje – nuo savo bendraamžių, tiek šeimoje – nuo šeimos narių. Dėl smurto privačioje erdvėje 2009 m. nukentėjo 32 vaikai (įvairaus masto kūno sužalojimai), iš jų 12 vaikų nukentėjo nuo bendraklasių ir 19 vaikų – dėl tėvų ar kitų artimų žmonių vidinių šeiminių konfliktų, asocialaus gyvenimo būdo ir iš to kylančios vaikų nepriežiūros (Kauno apskrities Vyriausiojo Policijos komisariato Jonavos rajono PK statistiniai duomenys, 2009). Akivaizdu, kad artimiausioji mikro ir mezo aplinka labai dažnai tampa nesaugi šeimos nariams, mokiniams.

Apsaugai nuo smurto, pagalbos teikimui ir smurto prevencijai būtinas ilgalaikis sistemingas ir kompleksinis dėmesys. Tai pasakytina ne tik apie intervencinį, bet ir prevencinį darbą.

Sprendžiant smurto problemą svarbus mokyklų ir socialinių įstaigų vaidmuo. Siekiant padėti minėtoms šeimoms, jų vaikams, būtinas holistinis požiūris į problemos sprendimą. Deja, šiuo metu Lietuvoje dažniausiai taikomi atskiri intervencijos ir prevencijos metodai. Tačiau atskiros šviečiamosios, socialinės, psichologinės ar teisinės pagalbos priemonės negali išspręsti daugialypės problemos. Būtina jungti visas pagalbos priemones į kompleksinę pagalbos programą.

Šiam tikslui pasiekti Jonavos r. socialinių paslaugų centras nuo 2008 m. vykdo SADM finansuojamus projektus, skirtus smurtą patyrusioms moterims ir vaikams. 2010 metais Socialinių paslaugų centras, bendradarbiaudamas su Jonavos jaunimo mokykla, vykdo ne tik intervencijos, bet ir smurto prevencijos projektą „Smurtui–Ne“. Projekto tikslas – potencialioms ir esamoms smurto aukoms bei smurtautojams teikti kompleksines socialines, psichologines ir teisinės edukacijos paslaugas.

Sprendžiant smurto problemas Jonavos jaunimo mokykloje ir Socialinių paslaugų centre taikomi:

- socialinės mediacijos ir konstruktyvių konfliktų sprendimo įgūdžių ugdymo užsiėmimai;
- krizių intervencijos metodai (identifikuotoms smurto aukoms);
- psichologinė edukacija (procesinės psichoterapijos ir psichosocialinės reabilitacijos metodas);

- socialinių įgūdžių ugdymas;
- teisinės edukacijos užsiėmimai, kaip prevencinė programa potencialioms smurto aukoms ir smurtautojams (ypač veiksminga dirbant su paaugliais, vyresniųjų klasių mokiniais);
- mokyklos ir vietos bendruomenių informavimas, problematikos viešinimas, informacijos apie pagalbos galimybes sklaida.

Psichologinė edukacija mokykloje - procesinės psichoterapijos ir psichosocialinės rehabilitacijos metodo taikymas

Psichologinės edukacijos metu akcentuojamas procesinės psichoterapijos ir psichosocialinės rehabilitacijos metodas. Šis metodas yra sėkmingai taikomas Vokietijoje, Rusijoje ir kitose šalyse, dirbant su smurtą patyrusiomis merginomis bei vykdant prevencinę veiklą vyresniųjų klasių mokinių grupėje. Metodo efektyvumą patvirtinantis N. E. Neverovič (2008) tyrimo duomenys pateikti 1 lentelėje:

1 lentelė

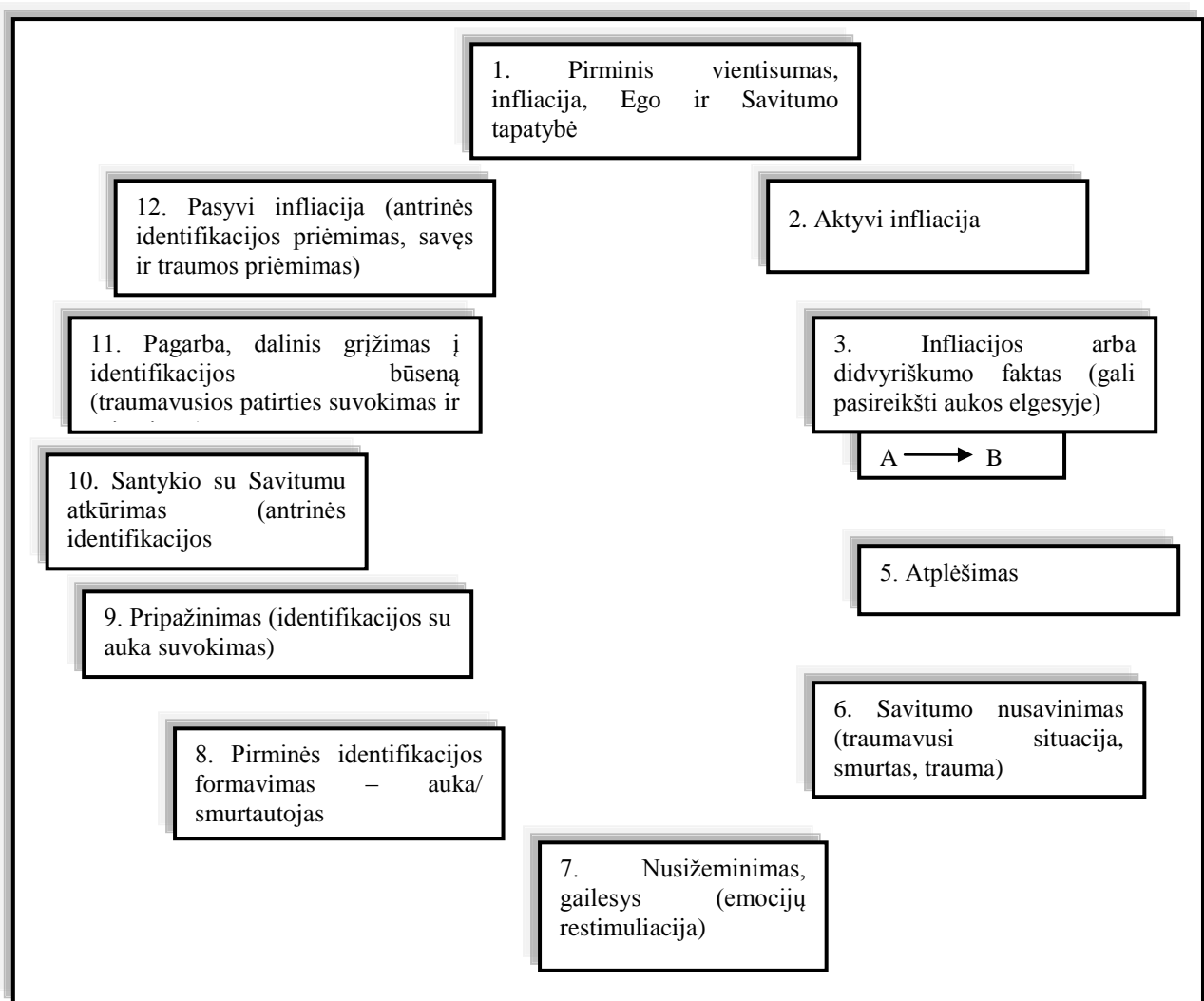
Procesinės psichoterapijos metodo taikymo rezultatai (Neverovič, 2008).

PTSS (patyrus smurtą) pasekmių skalės	Duomenys iki metodo taikymo	Duomenys po metodo taikymo	T-kriterijaus reikšmė
Depresija	40,79	17,07	,000
Nerimas	35,47	18,16	,000
Vengimas	28,42	25,74	,001
Fiziologinis susijaudinimas	22,09	19,65	,381

Didelį metodo efektyvumą lemia tai, kad pats smurto fenomenas turi psichosocialinį pagrindą, todėl teikiant pagalbą esamoms ir potencialioms aukoms būtina giluminė procesinė psichoterapija. Beje, Lietuvoje dirbant su mokiniais iki šiol daugiausiai taikomi tik pedagoginiai ar socialiniai metodai. Mūsų projekto metu pradėta taikyti švietimo sistemoje naują, bet daugelyje ES ir Rusijos šalių pasitvirtinusių procesinės psichoterapijos metodą kartu su teisine mokinių edukacija.

Remiantis C. Cahill (1991), prevencinė veikla yra labai aktuali paauglystės amžiuje. Tai patvirtina ir kiti autoriai: Bandura A., Lewandowski L.A (1994), Asanova N.K. (1997). Socialinės rizikos grupės paauglių (ypač iškritusių iš mokymo proceso – jaunimo mokyklų vaikų) polinkį tapti smurto aukomis arba smurtautojais lemia 3 esminiai imitaciniai modeliai (Jung, 1996):

- 1) ankstyvos asociacijos su artimosios aplinkos nariais;
- 2) destruktivi subkultūra;
- 3) neigiama informacijos perdavimo sistemų įtaka.

2 pav. Psichologinis smurtinės patirties suvokimo ratas (Jung, 1996).

Atsižvelgiant į tai, kad paauglystėje polinkis imituoti yra aktualiausias, prevencinės veiklos metu mažinama neigiamų modelių įtaka (mitų apie smurtą analizė, delinkventinio elgesio pasekmių pristatymas ir kt.) bei saugios aplinkos zonoje užsiėmimų metu kuriami konstruktyvūs elgesio modeliai: adekvačių vertybių suvokimo didinimas, motyvacijos skatinimas, psichoemocinės paramos suteikimas, pasitikėjimo savimi ir integracijos į visuomenę skatinimas (Finkelhor, 1995).

Organizuojant pagalbą smurtą patyrusiems Jaunimo mokyklos mokiniams ir SPC lankytojams, procesas skirstomas į keturis **procesinės psichoterapijos** ir rehabilitacijos etapus:

- 1) Pasiruošimo etapas – terapinės aplinkos formavimas, savo pirminės identifikacijos suvokimas (mokymas pristatyti save kaip asmenybę, o ne smurto rato dalyvį). Šiame etape mokiniai sugebės išskirti savo teigiamus individualius bruožus ir rasti bendras, būdingas grupei charakteristikas.
- 2) Antras etapas – ribų identifikavimas. Šiame etape vyksta mokinių gynybinių reakcijų sumažinimas, realių ribų suvokimas. Tai pereinamasis etapas nuo pirmojo identifikavimo link trečiojo.

- 3) Trečiasis etapas – restimuliacija. Skatinamas katarsis, gilesnis savęs ir savo mitų suvokimas. Įvyksta akistata su savo problema, su savęs „kitokio“ priėmimu. Ši stadija dažnai būna skausminga, išgyvenami gilūs depresijos, agresyvaus elgesio, baimės jausmai.
- 4) Ketvirtas etapas – atstatomasis reintegracinis etapas (Neverovič, 2008). Šiame etape vyksta naujos asmenybės formavimas, išmokto konstruktyvaus elgesio ir turimos patirties integracija (ne tik mokymosi, bet ir kitose gyvenimo sferose).

2 lentelė

Tematinis psichoterapijų užsiėmimų planas(adaptuota pagal Neverovič,2008)

Eil. Nr.	Temos pavadinimas
1	Susipažinimas, grupės formavimo ritualas. Dalyvių pasidalinimas informacija apie save iki įsitraukimo į smurto ratą.
2	Psichoterapinis darbas – simptomai. Pirminės identifikacijos analizė. Psichoterapinis darbas – kaukės.
3	Individualių emocijų ir jausmų suvokimas (baimė, skausmas, pyktis ir kt.).
4	Individualios traumos mito analizė.
5	Mistinė kelionė į trauminę smurto situaciją.
6	Lėtinių simptomų analizė.
7	Dirgiklių analizė.
8	Pirminės identifikacijos panaikinimas ir naujo savęs bei aplinkinių suvokimo formavimas.
9	Kelionė labirintu.
10	Vidiniai resursai: suvokimas ir priėmimas.
11	Antroji identifikacija. Lėlės kūrimas. Integracija ir grupės užbaigimas.

Teisinės edukacijos užsiėmimai

Smurto problema yra daugialypė, ji reikalauja holistinio sprendimo būdo, todėl aukščiau išnagrinėto procesinės psichoterapijos metodo taikymas nėra pakankamas smurto ir patyčių problemos sprendimui mokykloje. Atsižvelgiant į tai, ruošiant kompleksinės pagalbos programą potencialioms ir esamoms smurto aukoms – mokiniams, didelis dėmesys skiriamas teisiniam mokinių švietimui.

Kalbame apie vaiko teises mokykloje dėl kelių priežasčių: pasitaiko žmonių, neigiančių, kad vaikai gali turėti teisių; vaikai turi įvairių poreikių, bet nesugeba savęs apginti; vaikai minimi žmogaus teisių dokumentuose, bet dažniausiai pavieniuose punktuose, kurie gali būti nepastebėti arba atskirai įgyvendinti.

Žmogaus ir vaiko teisių supratimas ir įgyvendinimas yra svarbus elementas demokratinėje ir pliuralistinėje visuomenėje. Tai sudėtinė socialinio ir politinio švietimo dalis, kuri apima ne tik tarpkultūrinį, bet ir tarptautinį supratimą. Todėl jaunimas žmogaus ir vaiko teisių sąvokas turi įsisąmoninti kuo anksčiau. Pavyzdžiui, nesmurtinio konflikto ir pagarbos kitiems žmonėms patirtis gali būti įsisavinta jau ikimokykliniame amžiuje ar pradinėje mokykloje (Hugh Starkey, 1996).

Vaiko teisės yra paprasčiausios žmogaus teisės. Tai ir vaiko kaip individo, ir aplinkos, kurioje visiems vaikams užtikrinamas pilnavertis vystymasis, apsauga. Vaiko teisės rodo universalų bei ypatingą vaikystės statusą. Būdami fiziškai silpni, nesubrendę bei nepatyrę, šiuo laikotarpiu vaikai visiškai ar dalinai priklausomi nuo suaugusių, todėl jų augimas ir gyvenimas priklauso nuo atsakingų už juos rūpesčio ir pastangų. Jiems turi būti užtikrinta galimybė naudotis savo civilinėmis bei politinėmis teisėmis šeimoje, bendruomenėje bei valstybėje (Hugh Starkey, 1996).

Jaunimo mokykla, vykdydama vaikų politiką, orientuojasi į vaiko teisių edukacinį švietimą. Tai įpareigoja mokyklos mokytojus bei administracijos darbuotojus matyti vaikus kaip individus, „kurių būtis jau negali būti paprastai įtūpdyta į šeimos instituciją“ (Kabašinskaitė, 2002).

Mokykla, įgyvendindama JT Vaiko teisių konvenciją ir atsižvelgdama į užsienio autorių išskirtus vaiko teisių politikos principus, (aprūpinimas (teisė į išteklius ir paslaugas), apsauga (teisė į šeimos globą ir specialistų pagalbą; teisė būti apsaugotam nuo socialinio ir individualaus žalojimo), dalyvavimas (teisė į socialinę erdvę; teisė pareikšti nuomonę individualiai ir kolektyviai;), organizuoja vaikų teisinį švietimą, kuris yra vienas pagrindinių saugios ir sveikos aplinkos kūrimo komponentų (Hammarberg, 1990).

Žmogaus ir vaiko teisių mokymas yra lėtas ir laipsniškas procesas, kuris reikalauja žinių apie praeitį, apie realius ir numatomus dalykus. Todėl mokykla neapsiriboja vienu mokomuoju dalyku, o integruoja vaiko teisių mokymą/si visame mokymo procese. Tai patvirtinama ir rekomendacijoje „Europos Tarybos rekomendacija dėl žmogaus teisių mokymo ir mokymosi mokykloje“ (Hugh Starkey, 1996), kurioje teigiama, kad mokant žmogaus teisių turi būti įgyjama žinių įvairiais būdais, priklausomai nuo vaikų amžiaus ir sąlygų, konkrečios padėties mokykloje ir švietimo sistemos.

Žmogaus ir vaiko teisių mokymo nepaverčiame tiktai žinių teikimo ir gavimo procesu. Mokymo (-si) metu mokiniams pristatome vertybes, kuriomis remiasi šios žinios bei organizuojame diskusijas apie šias vertybes (diskusijų metu mokiniai supranta vaiko teisių ir demokratijos sąvokas, turinį, suvokia, kad demokratija negali egzistuoti be žodžio laisvės; išmoksta gerbti žodžio laisvę: pagarbiai elgtis su kitu asmeniu, vartoti tinkamą kalbą ir kt.; išmoksta ugdyti savo asmenybę bei kartu gerbti tiesos, etikos ir įstatymų reikalavimus). Žmogaus teisių mokymas mokykloje nėra vien mokyklos uždavinys. Atsakomybės už žmogaus ir vaiko teisių mokymą turi imtis ir visa visuomenė. Be to, mokiniams neužtenka tiktai įgyti žinių apie žmogaus ir vaiko teises – jos turėtų padėti naudotis laisve (padėtų suvokti savąją atsakomybę). Pagrindiniai uždaviniai mokant mokinius žmogaus ir vaiko teisių mokykloje yra šie (Hugh Starkey, 1996):

- žinios apie istorinę raidą;
- žinios apie šiuolaikines deklaracijas, konvencijas ir susitarimus;
- žinios apie kai kuriuos svarbiausius žmogaus teisių pažeidimus;
- skirtumo tarp politinių–juridinių ir socialinių-ekonominių teisių supratimas;
- esminių žmogaus teisių sąvokų supratimas;
- individų, grupių ir tautų teisių sąryšio supratimas;
- kito žmogaus išankstinių nuostatų pripažinimas, tolerantiškų pažiūrų ugdymas;
- kitų žmonių teisių vertinimas;
- užuojauta tiems, kas neturi teisių;
- mąstymo įgūdžiai;
- veiklos įgūdžiai.

Mokytojai supažindindami mokinius su žmogaus ir vaiko teisėmis pasirenka tuos metodus, kurie, jų manymu, labiausiai padeda siekti tikslų, tinka mokiniams ir yra jiems patiems priimtini. Jaunimo mokyklos mokiniams sudaromos galimybės susipažinti su abstraktesnėmis žmogaus ir vaiko teisių prasmėmis, pavyzdžiui, atskleisti filosofines, teises ir politines sąvokas formalaus, neformalaus ir informalaus ugdymo metu.

Formalųjį ugdymą teikia šie mokomieji dalykai: istorija, geografija, visuomenės mokslai, dorinis ir religinis ugdymas, kalbos ir literatūra, dabarties problemos ir ekonomika.

Remiantis Europos Tarybos rekomendacijomis dėl žmogaus teisių mokymo ir mokymosi mokyklose, Jaunimo mokykloje žmogaus teisių mokoma dviem būdais: žmogaus ir vaiko teisių mokymą/si integruojant į mokomuosius dalykus bei žmogaus ir vaiko teisių mokymo/si specializuota (savarankiška) disciplina.

Pirmuoju atveju žmogaus teisės įtrauktos į mokymo programos dalykus. Šio būdo privalumas yra tas, kad jis aiškiai parodo, jog žmogaus teisės yra daugelio dalykų vertinimo matas, žmogaus teisių kriterijai gali būti taikomi visur, kur sprendžiami etiniai žmonių, valstybių, piliečių ir valstybių tarpusavio santykių klausimai. Kiekvienas dėstomas dalykas mokiniui suteikia žinių apie žmogaus teises, formuoja vertybines nuostatas, praktinius įgūdžius.

Žmogaus ir vaiko teises, jų pažeidimo aplinkybes nagrinėja šie mokomieji dalykai:

- Istorija (demokratijos kilmė ir jos plėtojimas; vergovė, kolonializmas, imperializmas; žmogaus teisių suvaržymas per kovas; revoliucijos, jų idealai ir reikšmė; Jungtinės tautos; vieninga Europa; profesinės sąjungos raida; socialiniai ir švietimo įstatymai bei jų raida; bendravimas ir masinės informavimo priemonės). Šios pamokos padeda mokiniui suvokti žmogaus teisių formavimąsi; išskirti svarbiausius žmonijos kovų dėl žmogaus teisių etapus; supažindina su pagrindiniais žmogaus teisių dokumentais.
- Geografija (žmonių migravimas; skurdo ir bado aiškinimas; darbininkai migrantai; apartheidas; kolonializmas ir neokolonializmas; mažumos; aplinkos apsauga ir kt.). Šios pamokos padeda mokiniui suvokti daugiakultūriškumo ir vienybės sampratą, remiantis pasaulio valstybių pavyzdžiais; suprasti žmogaus poveikį aplinkai ir gamtos įtaką žmonijai; ugdyti pagarbų mokinių požiūrį į kitas kultūras, solidarumą su pasaulio tautomis.
- Visuomenės mokslai, pilietinis ugdymas (tarptautiniai žmogaus teisių gynimo mechanizmai; politinės teisės sistemos; socialinė nelygybė ir jos priežastys; policija; profesinės sąjungos, pilietinės visuomenės ir nevyriausybinų organizacijų vaidmuo; švietimas; masinės informacijos priemonės ir kt.) ir kt. dalykai.

Antrasis švietimo apie žmogaus teises būdas – tai specializuota disciplina, turinti specialiai parengtus mokytojus, tvarkaraštyje užfiksuotas pamokas, mokymo medžiagą. Žmogaus teisių mokymo kaip specializuoto dalyko įteisinimas turi tą privalumą, kad mokiniai žinias apie žmogaus

teisės gauna sistemingai, taikant jų amžių atitinkančius metodus. Jaunimo mokyklos mokiniai mokosi šių specializuotų dalykų: žmogaus ir vaiko teisės, vaiko teisės, šeimos teisės.

Neformalus ugdymas – kryptinga veikla, kuria, plėtojant jauno žmogaus asmenines, socialines ir edukacines kompetencijas, siekiama ugdyti sąmoningą asmenybę, sugebančią atsakingai ir kūrybingai spręsti savo problemas ir aktyviai dalyvauti visuomenės gyvenime. Jonavos jaunimo mokykloje neformalusis ugdymas įgyvendinamas šiomis teisinių žinių teikiančiomis prevencinėmis programomis:

– „**Smurtas prieš vaikus**“. Įgyvendinant šią programą, siekiama sukurti mokykloje saugią aplinką, padėti vaikams spręsti socializacijos problemas, įtraukti kuo daugiau Jaunimo mokyklos mokinių į saugumo stiprinimo ir sveikos gyvensenos akcijas. Mokyklos bendruomenė skatinama ieškoti naujų teisės pažeidimų prevencijos galimybių, stiprinant bendradarbiavimą su socialiniais partneriais.

– „**Narkotikams–Ne**“. Šios programos tikslas – įvairiomis formomis, metodais ir būdais suaktyvinti atrankinės ir tikslinės psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo prevencijos organizavimą ir įgyvendinimą, siekiant sumažinti rizikos veiksnius bei sustiprinti apsauginius veiksnius, taip pat sumažinti psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo paplitimą tarp mokinių, kurie dėl aplinkos ar individualių rizikos veiksnių yra linkę vartoti psichoaktyvias medžiagas, bei socialinės rizikos vaikų.

– „**Nusikalstamos veikos užkardymas**“. Mokyklos mokiniams organizuojamas prasmingas laisvalaikio užimtumas, užkertant kelią įsitraukti į nusikalstamas grupes. Padedama mokiniams atskleisti savo stipriąsias puses, kad jie galėtų įveikti sunkumus. Didinama mokyklos patrauklumo ir naudingumo samprata vaikų sąmonėje. Ugdoma mokinių savimonė ir savikontrolė, kritinis mąstymas, asmeninis patyrimas ir padedama jiems labiau įsisąmoninti asmenines nuostatas, išsiugdyti socialinius įgūdžius ir įvairias vertybes, kurios daro įtaką žmogaus elgesiui. Aktyviai bendradarbiaujama su policijos komisariatu (supažindiname mokinius su Lietuvos Respublikos įstatymais, pažeidimais ir bausmėmis už pažeidimus).

– „**Prekyba žmonėmis**“. Valstybės dalyvės įsipareigoja ginti vaiką nuo visų seksualinio išnaudojimo ir seksualinio suvedžiojimo formų, todėl imasi visų reikiamų priemonių nacionaliniu, dvišaliu ir daugiašaliu lygiu, siekdamos uždrausti versti vaiką dalyvauti kokioje nors neteisėtoje seksualinėje veikloje, išnaudoti vaiką verčiant jį užsiimti prostitucija arba kita neteisėta seksualine veikla, taip pat išnaudoti pornografijai ir pornografiniams leidiniams (34 str.). Todėl jaunimo mokykla įgyvendina prevencinio švietimo priemonių sistemą, kuria siekiama užkirsti kelią prekybai žmonėmis ir prostitucijai. Programa padeda ugdyti mokinių brandų požiūrį į seksualinius nusikaltimus ir juos patyrusius mokinius, mokoma saugotis nuo seksualinės skriaudos bei pavojų, susijusių su prekyba žmonėmis, prostitucija ir pornografija.

– „**Alkoholio, tabako ir psichiką veikiančių medžiagų vartojimo prevencija**“. Šios programos tikslas – ugdyti asmenį, motyvuotą sveikai gyventi, nevartoti alkoholio, tabako ir kitų psichiką veikiančių medžiagų. Suteikiama mokiniams reikiamų žinių apie žalingas jų paties destruktivaus elgesio savo kūno atžvilgiu pasekmes. Skatinama suvokti riziką, susijusią su psichiką veikiančių medžiagų vartojimu, pripažinti savo asmenybės reikšmę kuriant ateitį bei formuojame gyvenimo įgūdžius, padedančius priimti teisingus sprendimus, priklausomai nuo įvairių situacijų ir aplinkos. Mokyklos mokytojai stengiasi ugdyti ne tik reprodukuojantį, bet ir interpretuojantį žmogų, gebantį žinias kūrybiškai taikyti praktikoje.

Siekiama, kad Jaunimo mokyklos mokiniai teisių žinių įgytų ne tik prevencinių programų metu, bet ir dalyvaudami įvairiuose konkursuose. Jonavos policijos komisariatas kasmet organizuoja konkursą „Temidė“, kurio tikslas – skleisti teisingas žinias vaikams ir jaunimui, suteikti praktinių

įgūdžių kuriant saugią aplinką, ugdyti tinkamo elgesio visuomenėje normas ir atsakomybę, propaguoti sveikos gyvensenos principus.

Informalus ugdymas – tai kiekvieno mokinio individualus, natūralus ugdymasis, vykstantis kasdienių patyrimų metu. Jis nėra struktūruotas ir vyksta savaime.

Jaunimo mokyklos bendruomenė ieškojo įvairių priemonių, skirtų išaiškinti ir apriboti, neutralizuoti arba šalinti aplinkybes, sąlygojančias nepilnamečių nusikaltimus, nepriimtina elgesį, užkirsti kelią mokinių smurtui. Viena iš pagrindinių idėjų – suburti rizikos grupės vaikus į užimtumo grupę, kad mokytojai ir kiti dirbantys specialistai galėtų juos matyti ir stebėti, suteikti reikiamą pagalbą (organizuotų išvykas, padėtų atlikti namų darbus, spręsti vaikų užimtumo (ir ne tik laisvalaikio) klausimus, t.y. kad šie neatsidurtų be priežiūros gatvėje.). Tam tikslui pasiekti 2009 metais mokykla dalyvavo 2007–2013 metų valstybės projekte „Iškritusių iš mokyklos mokinių gražinimas“ pagal Žmogiškųjų išteklių plėtros veiksmų programos 2 prioriteto „Mokymasis visą gyvenimą“ VP1–2.3.–ŠMM–04–V priemonę „Kokybiškos mokymosi psichologinės, specialiosios ar socialinės pedagoginės ir kitokios pagalbos besimokantiems teikimas, didinant mokymosi visą gyvenimą paslaugų prieinamumą“.

Užimtumo grupę lanko 17 mokinių ne tik iš Jonavos jaunimo mokyklos, tačiau ir iš kitų Jonavos rajono bendrojo lavinimo mokyklų. Užimtumo grupės veikla pagrįsta įvairiais prevencijos modeliais: dirbama tiek individualiai su kiekvienu vaiku, kuris jau turi rimtų problemų, tiek su vaikų grupe (grupėmis), kurios nariai dėl neigiamos ar nepalankios aplinkos gali susidurti su įvairiomis problemomis (mokyklos nelankymas, smurtavimas, narkotinių medžiagų vartojimas ir kt.), taip pat skiriamas dėmesys darbui su vaikų tėvais (konsultavimas, socialinės pagalbos teikimas, įtraukimas dalyvauti užimtumo grupės veikloje).

Taigi, žmogaus ir vaiko teisių mokymas mokykloje remiasi trimis tarpusavyje susijusiais dalykais: žiniomis, sąvokomis; praktiniais gebėjimais ir tarpdalykiniais projektais; debatais apie vertybes.

Kad mokiniai galėtų atskirti, kada yra pažeidinėjamos jų teisės, mokytojai dirbdami vadovaujasi S. Fountain (1993) siūlymu: mokant vaikus, teises sugrupuoti taip:

- išlikimo teisės, į kurias įeina teisė gyventi, patenkinti svarbiausius poreikius, turėti maisto, būstą, tinkamas gyvenimo sąlygas, prieinamą medicininį aptarnavimą;
- raidos, augimo teisės, apibrėžiančios vaiko galimybių plėtojimą, užtikrinančios teisę mokytis, turėti laisvo laiko, dalyvauti kultūrinėje veikloje, gauti reikiamą informaciją, teisę į minties ir sąžinės laisvę;
- globos, saugumo teisės, į kurias įeina teisė būti apsaugotam nuo visų netinkamo elgesio, išnaudojimo formų, aplaidaus elgesio. Tai apima vaikų darbo, agresyvaus elgesio su vaikais, seksualinio išnaudojimo ir kitas problemas;
- dalyvavimo teises: teisė dalyvauti bendruomenės gyvenime, laisvai reikšti savo mintis, vertinti dalykus, susijusius su pačių vaikų gyvenimu, teisė, plečiantis vaiko gebėjimams, supratimui, vis labiau įsitraukti į aktyvią visuomeninę veiklą.

Visuomenė ir valstybė privalo sukurti vaikams (nepilnamečiams) tokias jų vystymosi sąlygas, kad jie gebėtų ir būtų pajėgūs fiziškai, dvasiškai, materialiai imtis atsakomybės už visuomenę, gebėtų tinkamai ir nesunkiai nešti visuomenės išlaikymo našta. Be to neįmanoma socialinė visuomenės pažanga (Babachinaitė, 1995). Todėl būtina su mokiniais kalbėtis apie neigiamų poelgių pasekmes, galimybes gyventi kitaip ir stengtis pasiekti, kad patys mokiniai išmoktų daryti išvadas apie neigiamas pasekmes, kartu ieškoti būdų, kurie padėtų pakeisti mokinių elgesį, atsikratyti žalingų įpročių. Mokiniai turi suprasti, kad jie gyvena bendruomenėje, kur be įstatymų, kodeksų ar taisyklių neišsiverčiama. Reikia aiškinti, kad vaikas, gyvendamas bendruomenėje, turi gerbti jos

pripažintus įstatymus, suprasti, kad už kiekvieną netinkamą veiksmą (dažniausiai jie būna neapgalvoti, spontaniški) reikės atsakyti.

Išvados:

Apibendrinant aprašytos problematikos ir jos sprendimo būdų aspektus, svarbu pažymėti, kad smurtas – tai daugialypis, psichosocialinį, edukacinį ir teisinį pagrindą turintis fenomenas. Taigi visiškai pagrįstai Jonavos Jaunimo mokykloje taikoma kompleksinė smurto ir patyčių programa. Esminiai programos aspektai – procesinė psichoterapija bei psichologinis ir teisinis švietimas. Daugeliuose užsienio valstybėse būtent tokia kompleksinės pagalbos programa tapo efektyviu smurto ir patyčių intervencijos bei prevencijos metodu. Tikėtina ir Lietuvos mokykloje pasiekti aukštų programos taikymo rezultatų.

Literatūros šaltiniai:

1. Babachinaitė G. (1995). Vaiko teisės: jų samprata ir įgyvendinimo problemos. Vaiko teisės ir jų įgyvendinimo garantijos. Vilnius: VPU.
2. Cahill C., Llewelyn S. P., Pearson C. (1991). Long-term effects of violence which occurred in childhood: A review. *British Journal of Clinical Psychology*.
3. Finkelhor D. (1995). The victimization of children: A developmental perspective. *American J. of Orthopsychiatry*.
4. Hammarberg T. (1990). The UN Convention on the Rights of the Child and How to make it Work. *Human Rights Quarterly*.
5. Hju Starkis. (1996). Europos tarybos rekomendacija dėl žmogaus teisių mokymo ir mokymosi mokykloje. Internetinė prieiga: http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:DTYr0Qm3ZnoJ:www.etib.lt/site_files/Svietimas%2520apie%2520zm.teises/1%2520dalis%25202skyrius.DOC+Europos+tarybos+veikla+mokant+%C5%BEmogaus+teisi%C5%B3:+pagrindin%C4%97s+i%C5%A1vados+ir+teigiamo+darbo+pavyzd%C5%BEiai+mokant+%C5%BEmogaus+teisi%C5%B3&cd=1&hl=lt&ct=clnk&gl=lt.
6. Jung. (1996). Concerning mandala symbolism in the archetypes and the collective unconscious, CW.
7. Kabašinskaitė D. (2002). Vaikystės sociologija, vaikų teisės ir vaikų politika. Internetinė prieiga: <http://images.katalogas.lt/maleidykla/fil23/F-43.pdf>.
8. Kauno apskrities Vyriausiojo Policijos komisariato Jonavos rajono PK statistiniai duomenys, (2009). Internetinė prieiga: http://www.vrm.lt/fileadmin/Image_Archive/IRD/Statistika/korteles/analize_apie_vaikus_2009.pdf
9. Lewandowski L.A., Baranoski M.V. (1994). Psychological aspects of acute trauma: Intervening with children and families in the inpatient setting. *Child and Adolescent Clinics of North America*.
10. Асанова Н.К. (1997). Руководство по предупреждению насилия над детьми. Москва: Гуманитарный издательский центр ВЛАДОС.
11. Дмитриева Т.Б., Шостакович Б.В. (2002). Агрессия и психическое здоровье. СПб: Юридический центр.
12. Невярович Н.Е. (2008). Процессуальная психотерапия жертв сексуального насилия. Москва: ИПРТ.

Abstract. This practical article analyses the aspects of legal and psychological education at school as a violence prevention paradigm. While the violence issues have soared at Lithuania's school,

new, not just theoretical but practical methods are needed. The conference presents a new psychological and theoretical educational method, which is funded by the Ministry of Social Security, Jonava Social Services Centre and Youth School project in practice. The underlying data of the effectiveness of methods, violence prevention and intervention phases, the expected results are presented.